

УДК 37.035.6 (094)(477)''19''

С.І. ТКАЧОВ

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПОГЛЯДАХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ ЗА ЧАСІВ УНР (1917–1919 РР.)

У статті обґрунтовано необхідність звернення до історико-педагогічної спадщини для розв'язання проблеми громадянського виховання, розкрито основні ідеї виховання особистості громадянина (розбудова національної школи, навчання з користю для професії та суспільної діяльності, імітація “малої держави”) українських педагогів за часів УНР, окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: громадянське виховання, ідеал громадянина, шляхи громадянського виховання.

Проблема громадянського виховання особистості завжди була в центрі уваги вітчизняної педагогічної науки. В останні десятиліття вона набула виняткового значення внаслідок розбудови в Україні громадянського суспільства. У зв'язку з цим, у концепціях національного виховання (1995 р.), виховання дітей та молоді в національній системі освіти (1996 р.), громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000 р.), громадянської освіти в школах України (2001 р.) визначено завдання щодо виховання дітей і молоді як добре освічених і вихованих громадян, які поважають Конституцію, закони держави, народні традиції, національну історію, знають свої права, відповідально виконують громадянський обов'язок, дотримуються норм високої моральності, здатні працювати на користь суспільства й діяти відповідно до громадських потреб.

Вирішення цих завдань ускладнюється внаслідок того, що український духовний простір перебуває в стані глибокої трансформації, яка спричинена завершенням переходу від посттоталітарного періоду життя до ствердження демократичних принципів і визріванням перших ознак громадянського суспільства.

Водночас, завдяки неосяжній філософській та педагогічній спадщині, постає можливість успішного розв'язання проблеми громадянського виховання особистості, передусім, у площині таких питань, як ідеал громадянина (тобто бажаний взірець “соціальної одиниці”) й ефективні шляхи (форми, засоби, методи) його досягнення.

Використання історико-педагогічного досвіду дає змогу звернутися до духовного коріння й запобігти формуванню “техногенної” людини, для якої замість моралі – розрахунок, замість обов'язку – програма дій, замість щастя – успіх (Т. Імамичі); поєднувати традиції героїчного минулого й реалії сьогодення (З. Гасанов); перетворювати уроки історії на “уроки життя” (В. Краєвський); використовувати зразки відданого служіння народу серед вітчизняної інтелігенції XVIII – XIX ст. (Н. Савотіна); зберігати цілісність,

діалектичну єдність складових процесу формування громадянськості особистості (В. Лутовінов).

Науковим підґрунтям для розв'язання проблеми формування особистості громадянина є відповідні ідеї українських педагогів – А. Макаренка про те, що весь педагогічний процес має бути спрямований на виховання гідного громадянина; В. Сухомлинського, який вбачав громадянськість у єдності з гуманізмом, моральною відповідальністю за все, що робиться на рідній землі (гаряче прагнення боротися за розквіт, велич і могутність Вітчизни); Г. Ващенко, котрий наголошував, що молодь мусить чітко уявляти собі, в чому благо Батьківщини (єдність нації з творчими прагненнями й високим патріотизмом, забезпечення громадянських прав, розвиток здібностей особистості з користю для громадського добра, розквіт української духовної культури, науки, мистецтва, освіти) [1; 7; 14].

Проблемі громадянського виховання особистості приділено належну увагу в розробках сучасних науковців у таких аспектах, як:

- концептуальні основи формування громадянськості особистості (М. Боришевський, П. Вербицька, Н. Дерев'яно, І. Кучинська, Л. Крицька, С. Рябов, О. Сухомлинська та інші);

- загальнопедагогічні засади громадянської освіти й громадянського виховання (О. Алексєєва, Р. Арцишевський, П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний, І. Тараненко, Н. Чернуха та інші);

- зміст, форми й методи громадянського виховання (Н. Косарева, О. Красовська, М. Сметанський, Р. Ігнатовська, О. Кошолуп, Н. Чернуха та інші).

Водночас, у сучасній історії педагогіки ще замало системних досліджень ідей громадянського виховання дітей і молоді, які представляють творчу спадщину українських педагогів у пореволюційний (після лютого 1917 р.) період.

Метою статті є розкриття основних ідей щодо формування особистості громадянина найвідоміших представників української педагогічної думки за часів УНР (1917–1919 рр.).

Після лютневої революції 1917 р. вітчизняні громадські діячі й педагоги, надихаючись можливістю творчої праці на освітній ниві, висловили свої погляди на громадянське виховання дітей і молоді. Ці погляди, з одного боку, наслідували певні традиції вітчизняного громадсько-педагогічного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст., а з іншого – зазнали впливу європейських мислителів, передусім Г. Кершенштейнера (1854–1932), В. Рейна (1847–1929), Ф. Паульсена (1846–1908), які наголосили, що в тогочасних соціально-економічних обставинах кожний майбутній член суспільства повинен формуватися як частина цілісного соціального організму [5; 9; 10].

У цьому сенсі значний науково-педагогічний інтерес становлять ідеї М. Галущинського (1878–1931), К. Лебединцева (1878–1925), В. Науменка (1852–1919), С. Русової (1856–1940), К. Стеценка (1882–1922), Є. Чикаленка (1861–1929), які виступали за поєднання школи із життям і зосере-

джували увагу на необхідності піднесення національної самосвідомості учнів.

Так, наприклад, політичний діяч і педагог М. Галушинський, беручи активну участь у воєнних діях 1917–1919 рр., після звільнення з польського полону почав наполегливо виступати за розбудову національної освіти. Він вважав, що збереження української нації залежить від здійснення цілеспрямованого національного й патріотичного виховання на рідному ґрунті (рідна мова, історія, географія), “щоби народ заховав якнайсильніше і найпевніше свою національну окремішність...”, а добре сформована національна індивідуальність могла “вложити все, що є в ній найгарнішого, у загальнолюдську культуру” [3].

Метою виховання М. Галушинський вважав формування такої особистості, яка здатна вибороти державність, зберегти її та зміцнити та разом з іншими українцями сказати: “Україна – це я!”, тобто “чоловік мусить себе удержавити, а держава має себе учоловічити” [4]. Останнє, за переконаннями М. Галушинського, можливо забезпечити тільки в умовах нової школи, метою якої є підготовка підростаючого покоління до розбудови самостійної України шляхом навчання і виховання, залучення до громадської праці для того, щоб “з кожного члена нашого народу створити... громадянина Українця, громадянку Українку” [3].

На особливу увагу в педагогічній спадщині М. Галушинського заслуговує ідея створення в школі виховного простору – “малої держави”, де учнівське життя проходитиме з імітацією всіх “дорослих інституцій і регуляторів поведінки”. Такий устрій шкільного життя, за переконаннями педагога, забезпечуватиме розуміння учнями того, що в житті досягнення власного благополуччя неможливе без добра “загалу”. Для здійснення справи національного виховання дітей і молоді, вважав М. Галушинський, необхідно об’єднати зусилля сім’ї, школи і громади [2].

У свою чергу, педагог і математик К. Лебединцев, який під час бурхливих подій 1917 р. перебував у Москві, але потім (у травні 1919 р.) повернувся до Києва і став консультантом Відділу трудшколи Народного комісаріату освіти, у статті “Математика в трудовій школі”, в контексті формування особистості учня як майбутнього громадянина, виклав своє бачення мети (з користю для майбутньої професії та суспільної діяльності), програми й методики викладання математики [6].

Зі свого боку В. Науменко, працюючи попечителем Київського навчального округу за часів Центральної Ради, а пізніше – міністром освіти в гетьманському уряді, у статті “Націоналізація школи в Україні” (1917 р.) виступав за негайну українізацію шкіл як необхідну і невідкладну умову для освіти й виховання підростаючого покоління на національно-патріотичних засадах [8].

Державна діячка й педагог С. Русова, виступаючи на II Всеукраїнському з’їзді вчителів, проголосила, що для виховання гідних громадян-патріотів слід підняти “дороге велике гасло: вільна національна школа для

виховання вільної, свідомої, дужої нації” (навчання рідною мовою, пізнання рідного й соціального оточення, вивчення предметів українознавчого спрямування – мови, літератури, географії, історії) [11].

Заклик С. Русової до невідкладного вирішення питання про створення національної школи (“життя не жде, воно нас кличе до роботи...”) знайшов своє відображення у зверненні секретаріату народної освіти Центральної Ради до українців, де було відзначено, що “тепер школа має бути рідна”, а учні в ній будуть навчатися “і своєму, і чужому, знатимуть про своїх батьків і дідів...” [11].

Педагог, композитор і культурно-освітній діяч К. Стеценко, докладаючи в означений період великих зусиль для створення оркестрів, хорів, колективів художньої самодіяльності, у музичному посібнику “Шкільний співаник” (1918 р.) стверджував, що народна пісня як “могутній чинник для розвитку почуття єдності, згуртованості”, суспільної солідарності має безцінне виховне навантаження [13], тому закликав “...з великої скарбниці української народної творчості необхідно черпати все, що могло б зародити в чистій душі дитини ті найвищі ідеї, втілення яких в життя принесло б народу і батьківщині щастя...” [12].

Громадський діяч і поборник національної освіти Є. Чикаленко, будучи членом Центральної Ради, наполегливо виступав за скорішу українізацію освіти, науки, преси, державних установ, вважаючи це основою формування цивілізованої державності. У другому виданні своєї книжки “Розмова про мову” (1917 р.) він писав, що “заборона рідної мови по школах тільки гальмує розвиток народу”, і “тільки просвіта на своїй рідній мові будить народ від віковичного сну, виводить його з темноти та бідності на ясний світ до кращого життя”. Є. Чикаленко закликав до того, щоб мати “свої книжки, газети, та всіма способами добиватися своєї мови в школах, як це робили люди по інших державах” [15].

Такі погляди українських педагогів знайшли своє втілення на практиці. В означений час в Україні було розпочато розбудову національної школи, до чого свої зусилля доклали такі українські діячі культури й освітяни, як С. Васильченко (завідувач дитячого будинку в м. Києві, викладач української мови й літератури Київської трудової школи ім. І.Я. Франка), М. Грушевський (у 1917–1918 рр. голова Центральної Ради), М. Демков (з 1917 р. викладач педагогіки й історії педагогіки Прилуцького педагогічного технікуму), С. Єфремов (член Генерального секретаріату Центральної Ради), Т. Лубенець (у 1917 р. інспектор шкіл м. Києва), В. Науменко (у 1918 р. міністр освіти в уряді П. Скоропадського), С. Русова (впродовж 1917–1918 рр. член Центральної Ради, очільник департаменту дошкільної та позашкільної освіти), І. Стешенко (член Генерального секретаріату Центральної Ради), Я. Чепіга (у 1917 р. завідувач народною освітою Київського повітового земства, у 1918 р. експерт початкових шкіл м. Києва) та інші.

Висновки. Таким чином, українські педагоги за часів УНР у контексті розв’язання проблеми виховання особистості громадянина наполегливо

виступали за необхідність розбудови національної школи, поєднання школи із життям (навчати з користю для професії та суспільної діяльності) та створення виховного простору (освіта рідною мовою, використання народної творчості, імітація “малої держави”) для забезпечення піднесення національної свідомості підростаючого покоління.

Висловлені ідеї знайшли своє певне втілення в освітній практиці, що зумовлює перспективи подальшого науково-педагогічного пошуку в напрямі вивчення й систематизації досвіду громадянського виховання дітей і молоді за часів УНР з метою його творчого використання в сучасних умовах розвитку української державності.

Список використаної літератури

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – С. 23–25.
2. Галущинський М.М. Народна освіта і виховання народу : методи й цілі / М.М. Галущинський. – Л., 1920. – С. 16.
3. Галущинський М.М. Національне виховання / М.М. Галущинський. – Л., 1920. – С. 6–9.
4. Галущинський М.М. Одиниця і громада / М.М. Галущинський. – Л., 1921. – С. 15.
5. Кершенштейнер Г. Трудовая школа / Г. Кершенштейнер. – М. : Типограф. т-ва И.Н. Кушнерев и К°, 1910. – 16 с.
6. Лебединцев К. Математика в трудовій школі / К. Лебединцев // Вільна українська школа. – 1919. – № 1. – С. 4–5.
7. Макаренко А.С. Методика виховної роботи / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – С. 45–47.
8. Науменко В. Национализация школы в Украине / В. Науменко // Киевская мысль. – 1917. – 23 марта. – С. 8.
9. Паульсен Ф. Педагогика / Ф. Паульсен. – М. : Изд-во товарищества “Мир”, 1913. – С. 12.
10. Рейн Ф. Педагогика / Ф. Рейн. – Рига : Наука и жизнь, 1913. – С. 16.
11. Русова С. Націоналізація школи / С. Русова // Вільна українська школа. – 1917. – № 1. – С. 7.
12. Стеценко К. Українська пісня в народній школі / К. Стеценко. – Вінниця, 1917. – С. 2–5.
13. Стеценко К. Шкільний співаник / К. Стеценко. – К., 1918. – Ч. 2. – С. 2–3.
14. Сухомлинський В.О. Хто сьогодні за партою / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 504–510.
15. Чикаленко Є. Розмова про мову / Є. Чикаленко. – Пт., 1917. – С. 26–28.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2013.

Ткачев С.И. Решение проблемы гражданского воспитания личности во взглядах украинских педагогов времен УНР (1917–1919 гг.)

В статье обоснована необходимость использования историко-педагогического наследия для решения проблемы гражданского воспитания, раскрыты основные идеи воспитания личности гражданина (создание национальной школы, обучение с пользой для профессии и общественной деятельности, имитация “малого государства”) украинских педагогов времен УНР, очерчены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: *гражданское воспитание, идеал гражданина, пути гражданского воспитания.*

Tkachev S. Solving the problem of civic education of the individual in the views of Ukrainian teachers during the UNR (1917–1919)

The problem of civic education of an individual has always been the focus of national pedagogy. Using of philosophical and pedagogical heritage enables the successful resolution of problems of the definition of an ideal citizen (i. e. the desired pattern of “social unit”) and effective ways (forms, means, methods) to achieve it.

The aim of the article is to clear up the main ideas of the personality of a citizen formation of most famous representatives of Ukrainian educational thought in the UNR (1917–1919).

M. Haluschynskyy believed that the main aim of any education is the formation of such a personality that is able to win the state, save it, strengthen and say with other Ukrainians “Ukraine is me!”, i. e. “a man must make himself a state person, and the state has to make itself personal”. Special attention in the pedagogical heritage of M. Haluschynskohyy deserves the idea of school educational space creation for the formation of citizenship of pupils – the “small state” where pupils’ life will have all “adult institutions and regulators of behavior”.

In the article “Mathematics in the labor school” (1919) K. Lebedintsev, in the context of the formation of a future citizen personality, outlined his vision of the objective (for the benefit of future job and social activities), programs and methods of teaching mathematics.

In his article “The nationalization of schools in Ukraine” (1917) V. Naumenko was for immediate Ukrainization of schools as necessary and urgent conditions in education and upbringing of the younger generation according to the national patriotic principles.

To up-bring trustworthy citizens and patriots S. Rusova appealed to lift up “dear great slogan: free national school for the education of free, conscious, strong nation”.

K. Stetsenko emphasized that a folk song is “a powerful factor for the development of a sense of unity and solidarity” and said that “...from a large treasury of Ukrainian folk art it is necessary to draw anything that might engender in a pure baby’s heart the highest idea, the implementation of which would bring happiness to the life of the people and the motherland itself...”.

E. Chykalenko was strongly for the fast Ukrainization of education in order to have “our own books, newspapers, and by all means have the native language in schools, as people in other countries practiced”.

Ukrainian teachers in the UNR in the context of solving the problem of education of the personality of a citizen were for the necessity of the development of national schools, for school and life combination (teaching for the benefit of the profession and social activities) and for creating educational space (education in the native language, the use of folk art, the imitation of “a small state”) to raise national awareness of the younger generation.

Key words: citizen upbringing, ideal citizen, ways of citizen upbringing.